

Enkele opmerkingen over herpolitisering, transitie en revolutie

Jef Peeters

Ik wil graag enige commentaar leveren bij het vorige Oikosnummer over herpolitisering. Daarbij gaat het mij om de betekenis van politiek in het licht van de noodzakelijke duurzaamheidstransitie, waarover ik reeds eerder in *Oikos* schreef onder de noemer 'transformationele politiek' (Peeters, 2011). Een duurzaamheidstransitie is een maatschappelijke transformatie waarbij heel het dragende productievermogen van de samenleving heropgebouwd wordt op basis van een nieuw energiesysteem en een andere omgang met grondstoffen. Een dergelijke transitie is veel meer dan enkel een sociale en/of politieke revolutie. Natuurlijk is het ook dat laatste, want elke productieve constructie die we creëren bevat ook een sociaal-politiek script. Of, sociaal-politieke verhoudingen liggen ook ingebed in productie- en bijhorende organisatiestructuren. Er bestaat niet zoiets als maatschappelijk neutrale, 'louter' technische artefacten (Winner, 1986). Een verduurzaming van de maatschappelijke productiewijze impliceert daarom ook een transformatie van sociale relaties en een opnieuw vormgeven van de politieke ruimte en bijhorende instituties. Dat constitutieve proces is wat we met Hannah Arendt een 'revolutie' kunnen noemen. Dirk Holemans wees daar al op met verwijzing naar Arendts onderscheid tussen opstand (rebellie) en revolutie. We willen haar zelf graag citeren:

'Wanneer men echter in gedachten houdt dat het doel van opstand bevrijding is, terwijl het doel van revolutie het grondvesten van vrijheid [freedom] is, dan zal de politiek wetenschapper ten minste weten hoe de valkuil van de historicus te vermijden die ertoe geneigd is de gewelddadige eerste fase van rebellie en bevrijding, het opstaan tegen de tirannie, te benadrukken ten nadele van de stillere tweede fase van revolutie en constitutie, omdat alle dramatische aspecten van zijn verhaal in de eerste fase bevat lijken, en misschien ook omdat het tumult van de bevrijding zo dikwijls de revolutie heeft verslagen. [...] Het fundamentele misverstand ligt in het onvermogen om bevrijding en vrijheid te onderscheiden; er is niets meer betekenisloos dan opstand en bevrijding, tenzij ze gevolgd worden door het grondvesten van de pas gewonnen vrijheid. Want 'noch moraal, noch rijkdom, noch gedisciplineerde legers, noch dat alles samen kunnen zonder constitutie' (John Adams).' (Arendt, 1977: 142)

Mijn punt is nu niet of er letterlijk in twee opeenvolgende fasen gedacht moet worden. Omwille van hun materiële inbedding veranderen productiewijzen overigens niet van vandaag op morgen, maar over langere perioden. Daarbij ontstaan nieuwe productievormen met hun inherente sociale logica en/of potenties al binnen de schoot van de oude productiewijze. Zie daarvoor bijvoorbeeld Michel Bauwens' beschrijving van het ontstaan van een postkapitalistisch perspectief vanuit de zich thans ontwikkelende *peer-to-peer* productie (Bauwens, 2013; Kostakis & Bauwens, 2014). Het gaat er mij wel om of een dergelijk constitutief proces een emancipatorisch karakter heeft. En dan vinden we bij Arendt een filosofie die de kern van het politieke bij het constitutieve moment legt, en niet bij het verzet. Overigens ziet zij strategische acties – en geweld in het bijzonder

– als antipolitiek. Dat sluit aan bij haar visie op macht als een constitutief vermogen dat ontstaat wanneer mensen in overleg gaan handelen, wat als dusdanig tegengesteld is aan dominantie (uitvoeriger in Peeters 2011). Momenten van collectieve actie dragen daarbij de mogelijkheid in zich om solidariteit te ervaren.

We moeten hier vaststellen dat er in de politieke filosofie meerdere manieren zijn om ‘het politieke’ te thematiseren. De republikeinse traditie, waartoe Arendt gerekend kan worden (naast filosofen als Walzer en Lefort), kent aan het politieke conflict een mogelijk integratieve functie toe. Dat verschilt van visies die het antagonisme centraal stellen – in de lijn van Carl Schmitt – en tendensen van uitsluiting benadrukken. Dergelijke visies formuleren wel een belangrijke kritiek op het heersende consensusdenken, maar volstaan niet voor een emancipatoire toekomstgerichte politiek. Volgens Schaap (2007) verhindert een antagonistisch uitgangspunt voor het politieke – het plaatsen van een wij tegenover een zij – overigens om recht te doen aan de menselijke pluraliteit en om de constitutie van een echte agonistische of tegensprekelijke politieke ruimte te denken (bijvoorbeeld Mouffe, 2005). Daartegenover biedt een ‘Arendtiaans begrip van het politieke een meer adequaat startpunt om pluraliteit te verstaan als een constitutieve mogelijkheid voor politieke gemeenschappelijkheid. [...] Indien voor Arendt politiek voortkomt uit het gegeven van de menselijke pluraliteit, dan verwijst het politieke naar de revelatie [disclosure] van gemeenschappelijkheid vanuit die pluraliteit via publieke interactie.’ (p.64) Handelen is daarbij intrinsiek verbonden met een begrip van vrijheid als de mogelijkheid om iets nieuw te beginnen.

‘According to Arendt, then, politics is public. It is possible only where there is a public space within which men and women can appear before each other. Politics is also free. It is only by acting and speaking together politically that men and women actualise their freedom to initiate something new. Moreover, politics is intersubjective. Only when men and women are equally free to interact with each other can an intersubjective reality be constituted from the plurality of perspectives that each individual brings to bear on the world that they share in common. If politics arises out of the plurality of perspectives that individuals bring to bear on the world, the political refers to the disclosure of this world as common to them. In terms of its animating concerns, Arendt’s conception of the political provides a preferable starting point for an emancipatory politics than the Schmittian distinction between friend and enemy.’ (Schaap, 2007:66)

Vanuit deze algemene beschouwing over het politieke wil ik nu twee kanttekeningen maken. De eerste gaat over de manier waarop ‘herpolitiseren’ in vorig nummer aan de orde gesteld werd, en waar ik een duidelijke conceptualisering van het constitutieve moment van politiek mis. Debruyne en Van Bouchaute wijzen wel op de historische relatie tussen sociale strijd en transformatie van de samenleving, maar in hun theoretisch kader wordt ‘aan politiek doen’ verstaan als ‘de bestaande maatschappelijke orde en sociale verhoudingen verstoren’ (p.22). Met Rancière stellen zij dat het politieke draait om ‘de politie-orde [die] radicaal geweigerd wordt’ (p.23). Hoe verzet tegen de bestaande orde kan overgaan in het ontwikkelen van een betere samenleving wordt echter niet gearticuleerd. Het politieke karakter van dat constructieve werk wordt wel erkend in de bijdrage van Coussée en Crivit:

'Sociaalpedagogisch werk staat dus in functie van de realisatie van een maatschappelijk project en is tegelijkertijd gericht op de deelname van alle burgers aan de invulling van dat project. Daarmee is sociaalpedagogisch werk van bij de oorsprong uitermate politiek van aard. Ze draagt immers bij aan een samenleving under construction.' (p.66)

In het begin heb ik aangegeven hoe cruciaal het denken over politiek in constitutieve termen is wanneer we verwachten dat het betekenisvol is voor het denken over maatschappelijke transitie. We hebben dan minstens een concept van het politieke nodig dat de spanningsverhouding tussen verzet en opbouw goed thematiseert.¹ Daartoe schuif ik dan het denken van Hannah Arendt naar voor als een goed vertrekpunt om het constitutieve moment van het politieke te denken (al behoeft dat natuurlijk verdere uitwerking).

Een tweede kanttekening sluit aan bij een gedachte die ook al in *Transformationele politiek* aan bod kwam. Een niet-essentialistische opvatting van politiek houdt ook in dat de dominante vorm die 'het politieke' aanneemt historisch kan verschuiven. Daarbij gaan we ervan uit dat de manier waarop het politieke gearticuleerd wordt van invloed is op de manier waarop het vorm krijgt in maatschappelijke instituties. Die staan op hun beurt niet los van hoe de economie georganiseerd wordt, en hoe democratisch die bijvoorbeeld is. Vandaag zien we dat het herontdekken van de *commons* de maatschappelijke tegenpool vormt van de neoliberale staat die het marktfundamentalisme omarmt. Hoe verscheiden *commons* ook kunnen zijn, het gaat steeds om hulpbronnen die door een gemeenschap democratisch beheerd en gedeeld worden. Op het vlak van ordenende principes staat coöperatie daarbij tegenover het concurrentiebeginsel van de vrije markt. Het creëren van nieuwe *commons* dient zich vandaag aan als de meest belovende piste voor een post-kapitalistische samenleving (Bauwens). Dat transitieproces kan volgens mij best ondersteund worden door politieke principes te articuleren die in de lijn van Arendt het transformatieve vermogen van macht als coöperatie naar voor schuiven.

Bio

Jef Peeters, doctor in de wetenschappen en master filosofie, doet onderzoek aan KHLuven over sociaal werk en duurzame ontwikkeling, waarover hij het boek *Een veerkrachtige samenleving* (EPO, 2010) schreef. Hij is redactielid van Oikos.

¹ Zie voor een gelijkaardige opmerking mijn bespreking van Decreus' *Een paradijs waait uit de storm* (Peeters, 2014)

Literatuurlijst

- Arendt, H. (1963/1977). *On Revolution*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Bauwens, M. (2013). *De wereld redden. Met peer-to-peer naar een post-kapitalistische samenleving*. Antwerpen: Houtekiet.
- Kostakis, V. & Bauwens, M. (forthcoming 2014). *Network Society and Future Scenarios for a Collaborative Economy*. Palgrave Macmillan. http://p2pfoundation.net/Network_Society_and_Future_Scenarios_for_a_Collaborative_Economy
- Mouffe, C. (2005). *Over het politieke*. Kampen: Klement.
- Peeters, J. (2011). Transformationele politiek: in dialoog over een veerkrachtige samenleving. *Oikos*. Nr.59, 2011/4, 60-69.
- Peeters, J. (2014). Over politiek, economie en democratie. *Oikos*. Nr.68, 92-96.
- Peeters, R. (2008). Against violence, but not at any price: Hannah Arendt's concept of power. *Ethical Perspectives* 15(2), 170-192.
- Schaap, A. (2007). Political Theory and the Agony of Politics. *Political Studies Review*, 5(1) 56-74.
- Winner, L. (1986). Do artifacts have politics? In *The Whale and the Reactor*. The University of Chicago Press, 19-39.